

TÜRK KUTÜPHANECILER DERNEĞİ BÜLTENİ

C. XII

1963

Sayı : 3 - 4

İSTANBUL'DA KADINLAR TARAFINDAN KURULMUŞ KÜTÜPHANELER

NİMET BAYRAKTAR

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi

Müdür Muavini

Tarihte şecaat ve kahramanlığıyla olduğu kadar hayırseverliği ile de ün salmış olan ecdadımız, sahip buldukları bu güzel hasletler sayesinde isimlerini bugüne kadar yaşatan eserler meydana getirmişlerdir.

Yüzyıllarca evvelden bize kalan bu eserlerin başında cami, mescid, medrese, mektep, kütüphane, darüşşifa, imaret, hamam, çeşme ve sebîl gibi dinî, sosyal ve kültürel müesseseler gelir.

Yurdumuzun hemen her köşesinde rastladığımız, bugün hayranlık ve iftiharla seyrettiğimiz bu müesseseler mimarî ve tezyinat bakımından da Türk sanatının çeşitli devirlerine ait güzel örneklerdir.

Ecdadımızca meydana getirilen bu tarihî müesseselerin devamı da düşünülerek ayrıca vakıflar kurulmuş ve bu gaye ile yaptırılan han, dükkân gibi binaların gelirleri bunlara tahsis edilmiştir. Vakfiyeler incelendiği zaman bütün ihtiyaçların en küçük teferruatına kadar düşünülmüş olduğu görülmektedir. Meselâ: Medrese için hocalar; kütüphaneler için hafız-ı kütübler, kâtip, mücellid; cami için müezzinler, kayyum; mektep için muallim, halife ve ayrıca vakfın idaresi için de memurlar, mutemedler, kapıcı, suyolcu, çöpçü vesaire tâyini, bunların vazifeleri, verilecek ücretler, bazılarına oda ve kışlak tahsisat verilmesi gibi hususlar tek tek ele alınarak açıklanmıştır.

Bu hayırlı ve ulvî işlerin sahipleri arasında kadınların da bulunması, Türk kadınlığı için bir iftihar vesilesidir. Başta Valide Sultan ve Sultanlar olmak üzere kadınlar tarafından meydana getirilen bu büyük eserlerin arasında kütüphanelerin de yer almış olması, onların hayırsever oldukları kadar ilim ve irfana da önem verir kimseler olduklarını göstermektedir.

Bugün İstanbul'da kadınlar tarafından kurulmuş dokuz kütüphane vardır ki bunlar, kuruluş tarihleri sırasıyla:

1. Nurbânû Sultan	(1582)
2. İsmihan Sultan	(1582)
3. Turhan Sultan	(1664)
4. Gülnûş Sultan	(1712)
5. Saliha Hatun	(1752)
6. Mihrişah Sultan	(1795)
7. Bezmiâlem Sultan	(1840)
8. Tiryal Hanım	
9. Pertevniyal Sultan	(1871)

kütüphaneleridir.

Şimdi, kütüphanelerimizde vâkıfların isimleriyle ayrı ayrı saklanmakta olan bu kütüphanelerden bir kısmı bağımsız kütüphane binalarında veya cami, medrese gibi yerlerdeki özel kitap odalarında ve bazan da bu yerlerdeki kitap dolaplarında kurulmuşlardır.

Vakıf kütüphaneler evvelce Evkaf Nezaretine bağlı iken 1924 yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmışlardır (1) ve bundan sonra da hem kitaplarının daha iyi bakımını temin etmek ve hem de okuyucuların daha kolaylıkla faydalanmasını sağlamak amacıyla umumî kütüphanelere nakledilmişlerdir.

Şimdi, İstanbul'da hanımlar tarafından kurulan bu kütüphaneleri sırasıyla inceliyelim.

Nurbânû Sultan Kütüphanesi :

Osmanlı Sarayında kadınlar saltanatının esash surette başlayıp arttığı II. Selim (1566—1574) ve III. Murad (1574—1595) devirlerinde siyaset ve

(1) 3 Mart 1340 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu.

idare işlerine karışmak suretiyle önemli bir rol oynamış bulunan Nurbânû Sultan, aslen bir Yahudi kızı olup, küçük yaşta saraya alınarak terbiye edilmiş, zekâsı ve güzelliği sayesinde sultanlığa yükselmiş, II. Selim ile evlenmiştir. Zevcinin içkiye fazla düşkünlüğü, sarayın eski nizam ve ciddiyetini kaybetmesi, onun birçok işlere karışmasına uygun bir durum yaratıyordu.

II. Selim'in ölümü ve oğlu III. Murad'ın taht'a geçişiyle Nurbânû Sultan'ın saraydaki hâkimiyeti sarsıldı. Çünkü, artık gelini Safiye Sultan, sarayın en nüfuzlu kadını olmuştu. Aralarındaki geçimsizlik ve mücadele, damadı Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın ölümüne kadar (1579) devam etti. Bundan sonra Yenikapı sarayına gönderilmiş olan Nurbânû Sultan'ın da saltanatı sona erdi.

Nurbânû Sultan, Üsküdar'da Toptaşı'nda 1583 yılında inşa ettirdiği camiinin yanında medrese, darülhadis, darülkurra, imaret, darüşşifa, sıbyan mektebi, misafirler için bir han ve tabhâne de yaptırarak büyük bir külliye meydana getirmiştir. Mimarının, Sinan veya Davut olduğu hakkında çeşitli kayıtlara rastlanan ve avlusunda hücreleri ile nefis mermer oyma şebekeli bir şadırvanı bulunan camiin kapısı üzerindeki inşa kitâbesi şudur:

Nurbânû o zat-ı pür ismet
 Taraf-ı hayra eyleyib niyet
 Etdi bu mabed-i lâtfi bina
 Habbeza re'y-i ahsen-ü ziba
 Eser-i hassıdır bu hayr-ı güzün
 Oldu tarih zehi behişt-i berrin
 (991)

Cami içindeki çini ve tahta işçiliği pek nefis ve san'atkâranedir. Pencere kapakları sedef kakmadır.

Külliyenin tabhâne, tımarhâne, misafirhâne ve imaret'i Nizam-ı cedid'in süvari askerlerine kışla olarak tahsis edilmiş, daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın Cihadiye sekbani da buraya yerleştirilmişti. Asrı ilk akıl hastahane-nemiz, bu Toptaşı tımarhanesinde kurulmuştur.

Istanbul'da kütüphane tesis etmiş kadınların ilki olan Nurbânû Sultan Atik Valide Camii diye de anılan bu camiine bir miktar kitap bağışlayarak adını taşıyan kütüphanesini kurmuştur. Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, mantık ve edebiyat gibi çeşitli konularda (141) kitaptan ibaret olan bu kütüphanenin 1—16 numaralarında kayıtlı olup, sonradan Türk İslâm Eserleri Müzesine nakledilen Kur'anlar yazı ve tezhib bakımından fevkalâdedir. Fihristte «müzeyyen, müzehheb, ve nefis ül-enfes» olarak tavsif edilen bu Kur'anların istinsah tarihlerinden o devirde yazdırıldıkları anlaşılmaktadır.

Nurbânû Sultan camiinin avlusundaki hücrelerden birinde oturan Şeyh Abdülkadir Efendi (Emir Hoca Kemankeş) de 1723 yılında bu camie yedi yüzden fazla kitap bağışlamıştır.

Babüsaade Ağası Yakup Ağa'nın 1680 yılında Üsküdar'da Kapı Ağası Camii civarında yaptırdığı dershanesine bağışladığı (31) kitap da sonradan bu camie getirilerek ayrı bir dolaba yerleştirilmiştir.

Bu üç kütüphane (Nurbânû Sultan, Kemankeş ve Yakup Ağa) 1924 yılında Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesine nakledilmişlerdir. Bugün burada vâkıflarının isimlerini taşıyarak ayrı ayrı saklanmakta ve faydalanılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid zamanında basılan fihristte (Defter-i kütüphane-i Emir Hoca Kemankeş) üç kısım ayrı ayrı kayıtlıdır.

1583 yılında ölen Nurbânû Sultan, cenaze namazı Fatih Camiinde kılınıldıktan sonra Ayasofya'da zevci II. Selim'in türbesine gömülmüştür. «Valide Sultana rahmet ede Hak» ibaresi ölümüne tarih düşürülmüştür.

Osmanlı tarihinde «Valide Sultan» ünvanının ilk defa Nurbânû Sultan'a verilmiş olduğu rivayet olunmaktadır.

İsmihan Sultan Kütüphanesi :

İsmihan Sultan, Sultan II. Selim ile Nurbânû Sultan'ın kızıdır. Dedesi Kanunî Sultan Süleyman (1520—1566) zamanında Sokollu Mehmed Paşa ile ve bunun ölümünden (1579) sonra da Budin Beylerbeyi Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlenmiştir.

Babasının ölümünden sonra kardeşi III. Murad devrinde annesi ile Sa- fiyye Sultan arasındaki mücadele sırasında annesinin tarafını tutmuş ve Pa- dişaha cariyeler takdim etmek suretiyle saray entrikalarında rol oynamış- tır.

İlme hizmet yolunda da annesini takip eden İsmihan Sultan, Eyüb'deki medresesinin dershanesinde bir kütüphane kurmuştur. Bu kütüphanedeki (430) cilt kitabın bir kısmında İsmihan Sultan'ın bir kısmında da Sokollu'- nun vakıf mühürleri vardır.

İsmihan Sultan Kütüphanesindeki kitaplar medreselerin kapatılması üzerine 1924 yılında Eyüb'deki Hüsrev Paşa Kütüphanesine ve 1957 yılında da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmişlerdir. Basma fihristi vardır.

Kitapları arasında 435 numarada kayıtlı bulunan «Muslim b. al-Haccac»-ın «Cami as-Sahih» adlı eseri deri üzerine Mağribî yazı ile yazılmış eski bir nüsha olup zahriye, bahis başları ve son iki sahife tezhiblidir.

İsmihan Sultan Eyüp'de 977 H. (1569/1570 M.) yılında inşa edilen bu medreseden başka Sultanahmed meydanının alt tarafında Kadırga'ya yakın bir yamaçta bir de cami inşa ettirmiştir. Kiliseden çevrilen bu fevkâni camiiin Sokollu tarafından zevcesi için inşa ettirildiği rivayet olunduğu gibi, camiiin İsmihan Sultan tarafından yaptırılıp Sokollu tarafından bir medrese, şadırvan ve zaviye ilâve edildiği ve bundan dolayı da Sokollu Camii diye tanındığı söylenmektedir.

16. Asrın büyük veziri Sokollu Mehmed Paşa'nın zamanımıza kadar iki koldan uzanan evlâdının biri İsmihan Sultan'dan gelir.

İsmihan Sultan ikinci zevcinden olan Mahmud ismindeki çocuğunu dünyaya getirdikten iki gün sonra 7 Ağustos 1585 tarihinde ölmüş ve babasının Ayasofya'daki türbesine gömülmüştür.

Son yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından çok güzel bir şekilde onarılmış bulunan İsmihan Sultan Medresesi, İstanbul Belediyesine Sağlık Merkezi olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.

Turhan Sultan Kütüphanesi :

1627 yılında Rusya'da doğup esir düştüğü akıncı tatarları tarafından oniki yaşında İstanbul'a getirilen Turhan Hatice Sultan, I. Ahmed (1603—1617)'in zevcesi, IV. Murad (1623—1640) ile İbrahim (1640—1648)'in valideleri ve kadınlar saltanatının en meşhur simalarından biri olan Kösem Mahpeyker Sultan'a hediye edilmişti. Sarayda bir müddet terbiye edilerek Sultan İbrahim'e odalık olarak verildi. Onbeş yaşını doldurmadan sülâleye bir erkek evlât kazandırmış olması kıymetini arttırdı. Fakat sonraları Padişahın çocuğuna olan alâkasızlığı kendisini üzmüş ve bir kenara çekilerek sessiz bir hayat yaşamağa başlamıştır.

1648 yılında zevci Sultan İbrahim öldürülünce, oğlu IV. Mehmed (1648—1687) Padişah oldu ve böylece Turhan Sultan sarayda yeniden büyük bir nüfuz kazandı. Bu hal, beş padişah devri görerek uzun yıllar devlet işlerinde önemli bir rol oynayan ve sarayın en nüfuzlu, sözü geçer kadını durumunda bulunan Kösem Mahpeyker Sultan'ın hoşuna gitmedi, her iki sultan arasında rekabet ve mücadele başladı.

Sarayda ocak ağaları büyük valideyi tutuyordu. Turhan Sultanın da taraftarları vardı. Kösem Valide, Turhan Sultan ile adamlarını bertaraf etmek için bir plân tertip etmişti. Sultan Mehmed'i zehirliyerek ortadan kaldırıp Turhan Sultan'ı eski saraya gönderecek ve validesi saf ve meczubmeşreb olan Şehzade Süleyman'ı taht'a geçirecekti. Bu suretle devlet idaresi yine kendi elinde kalacaktı. Fakat Kösem Validenin cariyelerinden birinin bu plânı karşı tarafa haber vermesi üzerine tedbir alındı ve önce Sultan Mehmed'i zehirliyecek olan hasodabaşı ve sonra da Kösem Valide Sultan yakalanarak öldürüldü (1651).

Böylece en kuvvetli rakib ve düşmanlarından kurtulan Turhan Sultan bundan sonra sarayda tek başına saltanat sürmeğe başlamış ve otuz seneden fazla devlet işlerinde hâkim olmuştur. Fakat kendisinin memlekete bir fenalığı dokunmamış, bilhassa Mimar Kasım Ağa vasıtasıyla tanıdığı Köprülü Mehmed Paşa'yı ileri sürdüğü şartlarla sadarete getirmesi çok faydalı olmuştur.

Aynı zamanda cömert ve hayırsever bir hanım olan Turhan Valide, III. Mehmed (1595—1603)'in annesi Safiye Sultan tarafından 1598 yılında başlatılarak 1603'de padişahın ölümü ve annesinin eski saraya gönderilmesiyle yarım kalan Eminönü'ndeki Yeni Camii ihya ve inşa ettirmiştir. Cami ile beraber türbe, darülkurra, mekteb, sebilhane, muvakkıthane ve deryaya nâzır bir kasr (Valide Sultan Dairesi) inşa ettirilerek 1664 yılında tamamlanıp halka açılmıştır. O zaman Sultan Ahmed Camii, «Yeni Cami» olarak anıldığı için bu da Valide Camii olarak adlandırılıyor. «Bina-i azim» (1074) ibaresi camiin tamamlanmasına tarih düşürülmüştür.

Turhan Hatice Sultan 1682 yılında vefat etmiş ve camiiyle beraber inşa ettirdiği türbesine defnolunmuştur. Vefatına iki kere «İrci'î ilâ Rabbike» ve «Valide Sultan suy-i ademe rihlet eyledi» ibareleri tarih düşürülmüştür.

Turhan Sultan bu hayırlı ve tarihî eserleri meydana getirirken cami içindeki kitap dolaplarına bir miktar kitap vakfederek adını taşıyan kütüphaneyi kurmuştur. Bunlar (338 yazma, 1 basma) sonradan torunu III. Ahmed'in 1137 H. (1724/5 M.) yılında türbe bitişiğinde inşa ve tesis ettirdiği kütüphaneye nakledilmiş, 1914 yılında da «Yeni Cami Kütüphanesi ile beraber Sultan Selim'deki kütüphaneyé ve 1918'de de Süleymaniye Umumî Kütüphanesine getirilmiştir.

Yeni Cami Kütüphanesine ait basma fihristin 78—101. sayfelerinde kayıtlı olan bu kitapların ekserisi cild, yazı ve tezhib bakımından nefistir. Aralarında Fatih ve Kanunî için hususî surette yazılmış eserler vardır. Üzerle-

rinde Turhan Sultan'ın 1073 H. tarihli vakıf mühürü vardır. Kütüphanenin 150 numarasında kayıtlı bulunan Turhan Sultan vakfiyesi altın yaldızlarla süslenmiştir ve fevkalâde san'atkârane yapılmış güzel bir cildi vardır.

Gülnüş Sultan Kütüphanesi :

17. Asrın ikinci yarısında Osmanlı Devletinin başında bulunan ve «Avcı» nâmiyle tanınan IV. Mehmed (1648—1687)'in zevcesi olan Gülnüş Emetullah Sultan, Girit seferinin başlarında esir edilip saraya gönderilmiş Resmo'lu bir Rum kızıdır. Fakat sonradan İslâm dinine samimiyetle bağlanmıştır. Bu valide sultanın ismi bazı kaynaklardan Rebia Gülnüş şeklinde geçmektedir.

Gülnüş Sultan, zevcinden başka iki oğlu II. Mustafa (1695—1703) ile III. Ahmed (1703—1730)'in padişahlıklarını da görmüştür. «Cedid Valide» namıyla mâruftur.

Galata Yeni Cami ile sebil çeşme, imaret, sıbyan mektebi ve arastasiyle bir külliye teşkil eden Üsküdar Yeni Camii, Gülnüş Sultan tarafından yaptırılmıştır. Devrin en güzel eserlerinden biri olan Üsküdar Yeni Camii, Lâle Devrinde yapılmış olmakla beraber, tamamen klâsik üslûptadır ve taş işçiliği fevkalâde san'atkâranedir.

Gülnüş Valide Sultan 1715 yılı Mart'ında oğlu Sultan III. Ahmed ile Edirne'ye gitmiş ve bu senenin 5 Kasım Salı gecesi saat dokuzda orada vefat etmiştir. Nâşi İstanbul'a nakledilerek 8 Kasım Cuma günü Üsküdar'daki camiinin yanında yola nâzır olarak inşa ettirdiği açık türbeye defnedilmiştir. Ölümünde yaşı 75'e yakındı.

Gülnüş Sultan, Üsküdar'daki camiinin türbe odasındaki kitap dolabına bir miktar kitap vakfederek, adını taşıyan kütüphanesini kurmuştur. 66 yazma eseri vardır. Fihristi basılmamıştır.

Efgânî Şeyh Ali Haydar Efendi de sonradan bu kitap dolaplarına 74 kitap vakfetmiştir ki bunlar da Gülnüş Sultan kitaplarıyla beraber 1924 yılında Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesine, 1955 yılında da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

Gülnüş Sultan kitaplarında (1124) H. tarihli vakıf mühürü vardır.

Saliha Hatun Kütüphanesi :

Karagümrük'teki mektebine bir miktar kitap vakfederek kütüphanesini kurmuş olan Saliha Hatun'un 96 numaralı kitabındaki kayıttan III. Ahmed

ve 45—52 numaralı kitaplarındaki vâkıf şartından da II. Mahmud devri (1808—1839) Şeyhülislâmlarından Ak Mahmud Efendi zâde Zeynelâbidin Efendinin zevcesi olduğunu öğreniyoruz.

Hayatı hakkında başka bir bilgi edinemediğimiz Saliha Hatun'un Kütüphanesinde muhtelif şahıslar tarafından vakfedilen kitaplar da vardır ki meşhur tarihçi Naima Efendi de bu vâkıflar arasındadır.

Kitaplar üzerinde zevci Zeynelâbidin Efendinin 1165 H. (1752 M.) tarihli mühürü vardır. Bu kütüphanede 177 yazma, 5 basma olmak üzere 182 kitap vardır ki fihristi yazmadır. Bunlar Saliha Hatun mektebinden 1914 yılında Çarşamba'daki Murad Molla Kütüphanesine 1949 yılında da Süleymaniye Umumi Kütüphanesine nakledilmiştir. Fihristi basılmamıştır.

Mihrişah Sultan Kütüphanesi :

Gürcü olduğu rivayet edilen Mihrişah Sultan III. Mustafa (1757—1774) nın zevcesi ve III. Selim (1789—1809) 'in annesidir.

1805 yılında ölüp, Eyüp Bostan iskelesindeki türbesine gömülen Mihrişah Sultan hayır sahibi ve ihsanı bol bir hanımdı. İstanbul'un birçok semtlerinde (Eminönü, Balıkpazarı, Halıcıoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Fındıklı, Kasımpaşa, Yeniköy, Ülküdar, Küçükusu, Eyüp) birçok çeşme yaptırmıştır. Bunlardan bilhassa Küçükusu'da iskele meydanında kasrın önünde bulunan çeşmesi ile Eyüp'de Bostan iskelesinde türbesinin yanında bulunan çeşmesi çok züzdür.

Mihrişah Sultan'ın, oğlu III. Selim tarafından yaptırılan Humbaracıyan kışlasının ortasında inşa ettirdiği camii de Humbaracıyan kışlası camii diye anılmaktadır.

Eyüp Camii içinde sol taraftaki iki dolaba bir miktar kitap vakfederek adını taşıyan kütüphaneyi kurmuştur. Fihristi başındaki kayıttan kütüphanesini 1796 yılında kurduğu anlaşılmaktadır. Mihrişah Sultan kitapları arasında ekseriyeti kethüdası Ataullah Efendi tarafından olmak üzere muhtelif şahıslar tarafından vakfedilmiş kitaplara da rastlanmaktadır ki bu kitapların yekûnu 540 adettir.

Kütüphanelerin Maarife devrinden sonra 1924 de Eyüp'deki Hüseyin Paşa kütüphanesine nakledilen Mihrişah Sultan kitapları 1957 yılında da bu kütüphanedeki diğer vakıf kütüphanelerle birlikte Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Basılmış fihristi vardır.

Bezmiâlem Sultan Kütüphanesi :

İstanbul'da Türkler tarafından kurulmuş olan modern ilk umumî hastahanenin kurucusu olan Bezmiâlem Sultan'ın ismi Türk Tıp Tarihinde olduğu kadar, Maarif Tarihinde de önemli bir yer almaktadır. Bugün İstanbul Kız Lisesi olan Valide Mektebi, onun ikinci büyük eseridir.

Sonradan «Darülmâarif» adını alan bu okul, rüştiyelerin üstünde öğretim veriyor ve mezunlarını Darülfünun sınıflariyle hükümet memurluklarına hazırlıyordu. Bina müsait olduğu için 1873 de ilk mülkî idadî sınıfları, II. Abdülhamid devrinde «Mekteb-i Mülkiye», 1900 de «Darülfünun-u Şahâne» adı altında İstanbul Darülfünun'un bazı şubeleri ve sonra da «Mekteb-i Hukuk» burada açılmıştır. 1909'dan sonra Mektebi Mülkiye ve Darülfünun, Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağına geçmiş ve «Nümune-i Terakki İdadisi» İstanbul Lisesi adıyla buraya yerleştirilmiştir. Bu lise 1914'de Galata'daki Saint Benoit Fransız Lisesi binasına taşınıncaya buraya ilk kız öğretim müessesemiz olan «İstanbul Selçuk Sultanisi» yerleştirilmiş ve adı yaptırana atfen «Bezmiâlem Sultanisi» olarak değiştirilmişti. 1924'de bu okul «İstanbul Kız Lisesi» adıyla Süleymaniye'deki Meşihat Dairesine geçince, buraya «İstanbul Erkek Öğretmen Okulu» ile «Yüksek Öğretmen Okulu» yerleştirilmişti. 1933 de ise «İstanbul Kız Lisesi» yeniden bu binaya taşınmıştır. Yarım asra yakın bir zamandanberi faaliyette bulunan bu lise birçok kızlarımızın feyz alıp yettiği kıymetli bir öğretim müessesesidir.

Bezmiâlem Sultan bu mektebinde bir litoğrafya matbaası ve bir de kütüphane kurmuştur.

Tezhib, cild, minyatür gibi sanat bakımından olduğu kadar, konu bakımından da önemli eserleri ihtiva eden bu kütüphane sonradan Beyazıt Umumî Kütüphanesine nakledilmiştir. Kitaplarında 1256 H. (1840 M.) tarihli vakıf mühürü vardır.

Akıllı, tedbirli, cömert ve hayırsever bir hanım olan Bezmiâlem Sultan ayrıca bağışladığı vakıflarla, kurduğu bu iki büyük müessesenin de masraflarının karşılanmasını temin etmiştir.

Zevci Sultan II. Mahmud, kendisini çok sever ve oğlu Abdülmecid de büyük bir saygı ve hürmet gösterirdi.

Dolmabahçe Camii ile hastahanesinin yanındaki küçük cami de onun eseridir. İstanbul'un çeşitli yerlerinde de birçok çeşme yaptırmıştır.

Adı, her zaman hayırla yâdedilmeğe lâyik olan Bezmiâlem Sultan, hayatta değerli eserler bırakarak bu dünyadan göçmüş muhterem bir Türk ka-

dır. 23 Receb 1269 (2 Mayıs 1852 tarihinde vefat etmiş ve zevci Sultan II. Mahmud Türbesine defnedilmiştir.

Tiryal Hanım Kütüphanesi :

Hayatı hakkında pek fazla bilgi edinemediğimiz Tiryal Hanım, Sultan II. Mahmud'un ikbalerindedir. Nizameddin ismindeki şehzadesi çocukken ölmüş olduğundan, bütün muhabbetini Sultan Mahmud'un Pertevniyal Sultan'dan doğmuş olan oğlu Abdülaziz'e vermişti. Tiryal Hanım 1876'da bu padişahın hallinde Sultan Aziz ailesiyle birlikte Fer'iye dairesine nakledilmiştir. Çamlıca'daki Yusuf İzzeddin (Sultan Abdülaziz'in oğlu) köşkü Tiryal Hanımın idi. Sarayda Sultan Mahmud nazarında ikinci bir Valide Sultan gibi itibarlı idi. 1884 yılında ölmüş, Eminönü'ndeki Yeni Cami Türbesine gömülmüştür.

Tiryal Hanımın vakfı olan kitaplar hâlen Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesinde. Bunlar Sultan Reşad (V. Mehmed) kitaplarıyla beraber bulunmaktadır. Karışık olarak kayıtlı oldukları yazma fihristin son numarası 1130'dur.

Pertevniyal Sultan Kütüphanesi :

İstanbul'da kütüphane kurmuş olan hanım sultanların senuncusu olan Pertevniyal Sultan, II. Mahmud'un zevcesi ve Abdülaziz'in annesidir.

Aksaray'da 1871 yılında inşa ettirdiği Valide Camiinin sağ tarafında bir de kütüphane yaptırmıştır. (329) yazma, (557) basma olmak üzere (886) kitabı olan bu kütüphane 1948 yılında Süleymaniye Umumî Kütüphanesine nakledilmiştir. Yazmaları arasında sanat değeri bakımından çok kıymetli kitaplar vardır. Devrinin cild, tezhib sanatına ait güzel örneklerle rastlanır. Valide Camii Kütüphanesi diye de anılan bu kütüphanenin, basma fihristi vardır.

Bunlardan başka, İstanbul'un bazı semtlerinde çeşmeler ve Konya'da 1875 yılında «Aziziye Camii» ni inşa ettirmiştir.

Pertevniyal Sultan Cami ve kütüphaneden başka burada mektep, çeşme, imam ve müezzinler için hücreler, muvakkithâne ve bir de kendisi için türbe

ile türbedar odası inşa ettirmiştir.

Mektebin yerinde sonradan bugünkü Pertevniyal Lisesi yapılmıştır. Türbe ve muvakkithâne, yolun genişletilmesi sırasında kaldırılmıştır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

ARSEVEN, Celâl Esad

Türk Sanatı Tarihi

ASLANAPA, Oktay

Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri. İst. 1949

DANIŞMEND, İsmail Hami

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. I—IV c. İst. 1947—1955

EREMYA ÇELEBİ

İstanbul Tarihi. İst. 1952

AYVANSARAYİ, Hüseyin

Hadikat ül-Cevami. 1—II c. İst. 1281

KUMBARACILAR, İzzet

İstanbul Sebilleri. İst. 1938

MEHMED SÜREYYA

Sicill-i Osmânî. I—IVc. İst 1308

MEHMED ZİHNİ

Meşahir ün-nisa. İst. 1294

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk

Asırlar boyunca İstanbul. (Cumhuriyet ilâvesi)

ŞEMSETTİN SAMİ

Kamus ül âlâm. 1—VI c. İst. 1316

TANIŞIK, İbrahim Hilmi

İstanbul çeşmeleri. I—II c. İst. 1943/5

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı

Osmanlı tarihi. III c. (Dünya tarihi serisi)

Türk ansiklopedisi

Kütüphane fihristleri

Kütüphaneler hakkında notlarım